

ՀՐԱԶԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԻՑ ՎԻԵՆՆԱՅԻ ՄԻԻԹԱՐԵԱՆՆԵՐԻՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՂ՝ ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

6.

Թաւրիզ, 1904, Դեկտ. 23

Գերապատիւ Տէր,

Խմբագիր «Հանդէս Ամսօրեայ»

ի Վիեննա

Նախ կը շնորհաւորեմ Ձեր նոր տարին՝ ժողովելով ամէն տեսակ յաջողութիւն, Երկու ամիս է որ Շուշիէն հեռացած ըլլալով՝ եկած հաստատուած եմ ի Թաւրիզ, ուր և կը մնամ մինչև յաջորդ Յունիս ամիսը: Ուստի կը խնդրեմ որ բարեհաճիք այսուհետև Ձեր ուղարկած նամակներն ու Հանդէսի համարները Թաւրիզի հասցէովս ուղարկէք՝ այսպէս H. Adjarian, Ecole Aramian, Tauris.

Հանդէսի նախորդ համարներէն մէկուն թղթակցութեանց շարքին մէջ ցաւով տեսայ որ մերժած էք հրատարակել Աւետիս Բահաթրիանցի Ղարաբաղի բառարանը¹, որ կազմուած է նաև իմ խմբագրութեամբ: Բոլորովին համաձայն եմ Ձեզ թէ այս աշխատութեան հեղինակը շատ նմախո մէկն է, հնամիտ ստուգարանող. սակայն բառերու հաւաքածոյն ոչ մի կապ չունի իւր ստուգարանութեան հետ. և այն յառաջաբանը՝ որ հեղինակը կազմեր է, հակառակ իմ կրկնակի և եռակի պնդմանց, գիտեմ թէ բոլորովին անելորդ է և անմիտ բան է. եթէ այս յառաջաբանը դուրս ձգէիք, բառարանը կը մնար շատ օգտակար աշխատութիւն մը, որուն համար կրնայ վկայել անշուշտ նաև Խմբագրութիւնդ:

Հետևաբար կը համարձակիմ խնդրել Խմբագրութենէդ որ հաճէիք հոգ տանիլ առաջարկածիս մասին, ջնջել նոյն աշխատութեան աւելորդ յառաջաբանը, և մնացեալը ամբողջովին հրատարակել Հանդէսիդ մէջ: Եթէ այս կէտը անկարելի լինի Խմբագրութեանդ, բարեհաճէիք խնդրեմ Հանդէսիդ թղթակցութեանց շարքին մէջ երկտողով յանձնել նստատիւս, որպէսզի աշխատէի նոյնը ուրիշ տեղ հրատարակել, կամ առանձին գրքով, կամ իմիներեանի ժողովածուի մէջ ևն.:

Խոնարհ յարգանք
Ձերդ ն. ծ. Հ. Յ. ԱՃԱՌԵԱՆ

Թ. Դ. — Կը փափաքէի իմանալ թէ գրադ. մէջ կա՞յ Տրդատ Վրդ. Գալեանի նշանագրաց հուգրածոն², թէ կարելի՞ է հայթայթել ինձ և ի՞նչ գնով:

Թ. Դ. — Թանձն կ'առնէիք հրատարակել Թաւրիզահայ ձեռագրաց ցուցակը³, եթէ այո՞, յանձն կ'առնէի կազմել և ուղարկել Ձեզ:

Արդեօք ուղարկած է[ք] Եղնիկի ՔճճՈՒՐԵԱՆ այն օրինակները որ խոստացած էիք ինձ ուղարկել:

¹ Այսինքն Ղարաբաղի բարբառի բառարանը:

² Այդ բառարանը ՀԱ՝ՈՒՄՈՒՅՆ չի տեսել:

[Կարգով]

³ Գալեան Վ. Տրդատ, Նստագիրք Հայոց, Վիեննա, 1898, 551 Նշանագիր, այբբենական

⁴ Հր. Ահաբաճ, Յուդակ Հայերէն Զեռագրաց Թաւրիզի, Նախ՝ ՀԱ, 1905-1909, ապա՝ առանձին, մեծագիր, 1910, 32-155 էջ, նախ գերմաներէն համառոտ, ապա հայերէն ընդարձակ՝ Վրիդակներէ ցանկ՝ էջ 154-155:

3. 4. ՀՄԱՅՆԱԿ ՀԱՄԱՐԱՐՆԱԽԻՆՆԷ՝

7.

[1906 Սեպտ. 6

Նոր-Բայազետ]

Գերապատիւ

Հայր Խմբագիր

Հանդիսի Ամսօրեայ

Յուսամ որ ստացաք կը լինիք Քաւրիզի Ձեռագրաց Յուցակի վերջին թերթերն, որով ամբողջացած կ'ըլլայ նոյն Յուցակը մօտ 160 ձեռագրով:

Կը խնդրէի որ ըստ կարելւոյն շատ և շատ ապագրէիք այս աշխատութիւնը, որպէսզի կարելի լինէր ինձ ուրիշ նոր գիտական ուսումնասիրութեան հրատարակութիւնը խնդրել Ձեզմէ: Դժբախտաբար մօտ 3 թիւի մէջ յիշեալ Յուցակը ապագրուած չէ:

Կը ցանկայի գիտնալ թէ Պետերսբըրի թուրքերէնի մէջ մօտ ևայկական փոխառութեանց վրայ գրած աշխատութիւնը ամբողջական է, և թէ յիշեալ հեղինակը այլուր այս մասին ուրիշ յօդուած չունի՞ր, որովհետեւ նոյն նիւթը ինձ յատկապէս կը հետաքրքրէ. ես 300 է աւելի փոխառութիւններ գտած եմ, բայց իմ առումը քաղաքացիական հեղինակէն շատ տարբեր են: Նոյնպէս Պետերսբըրի սոյն բոլոր յօդուածները առանձին գրքով՝ հրատարակելու միտք ունի՞ք թէ ոչ, ինչպէս ցանկալի էր:

Ստորեւ կ'ուղարկեմ նոր հասցէս և կը խնդրեմ որ թերթերու առաքումը շարունակէք այս նոր հասցէով. [ուստերէն՝] Վեհապետ, Նոր-Բայազետ, Անառան ի Նոր-Պայազետ:

Յուցակիս՝ փորձերն արտաապուրեան համար ցանկալի էր ինձ տեսնել և համեմատել իմ բնագրի հետ, ինչպէս կ'ընէիք առաջ:

Նոր-Բայազետի մէջ 100 է աւելի հայ ձեռագրեր կայ. ինչ արամադրութիւն ունիք այս մասին:

Հուսկ ապա մի նոր առաջարկութիւն, որու մասին խնդրեմ յայտնել Միաբանութեանդ արամադրութիւնը. — քանի տարի է որ պատարասած վերջացուցած եմ Արմատեական ստուգաբանական բառարան հայ. լեզուի՞, լիակատար և ընդարձակ աշխատութիւն, 2000 մեծադիր երեսներով. Խալաթեան և Մառ՝ քննելով զայն արժանի գտած են բժիշկ Տիգրանեանի 2000 բուրլի մրցանակին, զոր պիտի ստանամ նոյն զանազան հիւանդ՝ սոյն մեծ աշխատութեան հրատարակութիւնը, այն պայմանով որ բովանդակ ապագրեալ օրինակները պատկանին Միաբանութեանդ, որպէսզի ինքս անմաժ, և այս բոլորի վրայ ես իմ կողմէս վճարեմ Միաբանութեանդ հինգ հարիւր բուրլի գումար մը, առանց անկէ բան մը պահանջելու: Կը փափագեմ որ այս մասին յայտնէք ուր որ անկէ է և հակիք ծանօթացնել ինձ Միաբանութեանդ արամադրութեան հետ:

Յուսամ թէ ստացած էք Քաւրիզէն զրկած զանազան գրքերու ծրարը՝

Սպասելով Ձեր պատասխանին

Ձեռք Կ. Յ.

Հ. Յ. ԱՅԼԱՌԻՆ

1. Հ. Հ. Համբարձումը ՀԱ-ն խմբագրել է 1906 թեպ. - 1909 թեպ. (Յեռւարձան, Վիեննա, 1911, էջ 53):

2. Գեղեճեան Հ., Հայերէն եւ դրացի լեզուները, Թարգմ. Հ. Թ. Կէսէփեան, Վիեննա, 1907, ԺԼ - 364 էջ:

3. Այսինքն՝ Քաւրիզի հայերէն ձեռագրերի:

4. 1926 - 1935 ին լոյս տեսաւ Երևանում. տե՛ս նաև. Գ, Ժան. 5:

⁶ Քրիզոս Խալաբեանց, 1864-1934, սովետական արևելագետ, հայագետ, լեզուաբան:

⁶ Նիկողայոս Մառ, 1858-1912, սովետական արևելագետ, հայագետ, լեզուաբան, լեզուի նոր ուսման թիւ տեսաբան, որ յետոյ դատապարտուեց և վերացուեց Սով. Միութեան դատական լեզուների ուսումնասիրութեան մէջ աւերներ գործելուց յետոյ: Գրաբարը, ինչպէս ինչ ուղաններէնը, դատապարտուեց որպէս աւատատիրական եկեղեցու և աշխուակութեան լեզու:

⁷ Գրքեր Միթթարեան միարանութեան մատենադարանի համար. երկար տարիներ մատենադարանացի եղել է. Զ. Բաւնարաւ Պիլեզիկեանը և Ներսէս Ալիսեանը:

8.

29 Նոյ. 1906

Նոր-Պայազիտ

Գերազատիւ հայր խմբագիր,

Ստացայ Ձեր թուղթն և Հանդէսի Օգոստ.-Հոկտ. 3 ամիսներու թուերն. Նոր-Պայազիտի ձեռագրաց քննութեամբը զբաղիլ սրոշած, բայց դեռ ձեռնարկած չեմ. յոյս ունիմ ի մօտոյ սկսիլ և արդիւնքը զրկել խմբագրութեանդ¹: Թաւրիզի ձեռագրաց Յուլացի փորձերն զժախտաբար դեռ չեմ ստացած. նախորդ խմբագրութեան օրով բաւական փորձեր զրկուած էր և ես ուղղելով՝ պատիւ ունեցած էի զրկելու խմբագրութեանդ: Կը խնդրեմ որ բարի լինիք հոգ տանելու որ ուղղած սրբագրութիւններս նկատի առնուին, որովհետեւ ինչպէս յայտնի է Ձերդ Գերապատուութեան, այսպիսի գիտական աշխատութիւններ աւելի լաւ է բնաւ չտպել, քան թէ սխալաշատ տպել: Վիեննայի Վանքը այսօր յայտնի է իր մաքուր ապագրութեամբ. յոյս ունիմ որ մեր Յուլացին ալ առանց վրիպակի կարելի կ'ըլլայ տպել: Ասկէ գտա կը փափաքէի Հանդէսիդ մէջ հրատարակելու համար Ձեզ զրկել «Հայոց այբուբենները» վերնագրով գրութիւն մը, որ կը կազմէ երրորդ մասն Ս. Մեսրոբի վրայ գրած այն աշխատութեանս, որ անցեալ տարի արժանի եղաւ Գանահեան մրցանակին: Աշխատութիւնը 600 էջ է, և բաժնուած է 3 մասի. ա) Աղբիւրներ. բ) Վարք Ս. Մեսրոբի. գ) Հայոց այբուբենները: Որովհետեւ ամբողջը զրկել Ձեզ շատ դժուար կը լինէր և Հանդէսի մէջ տպելը շատ երկար, ուստի մտածեցի անկէ կազմել երեք բոլորովին անկախ գրքեր. առաջինը արդէն զրկել եմ Բանասերին², երկրորդը գուցէ զրկեմ Արաբաթին, իսկ երրորդը որ մօտ 50 երես բան է, և կը պարունակէ Ուսումնասիրութիւն Հաթեան Նշանագրաց, Խալտեան բեկագրաց, Հայ Նշանագրաց և Մեսրոբեան տառից.-որոշեցի ուղարկել Ձեզ, կը խնդրեմ այս առթիւ յայտնել Ձեր կարծիքը:

Հրատարակութեան համար պատրաստ է նաեւ ուրիշ փոքր աշխատութիւն մը՝ «Եւրոպական փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ», որ կը պարունակէ հայ աւմարի ժողովրդական լեզուին մէջ մտած խառնուրդն ու Ֆրանսերէն բառերի (այսպէս) ցուցակն՝ ու քննութիւնը: Զբոսածքը բաւարանական է և գրեթէ ամէն բառի դէմ կայ իտալերէն և թուրքերէն բառ մը. զրկած էի ի հրատարակութիւն Բանասերին, բայց խեղճ խմբագիրը գործադրուելն օրով առաւաղելով՝ յայտնեց թէ իրեն համար անկարելի է տպել այդպիսի մի գործ, ուր բազմաթիւ թուրք բառեր կան: Ես գրեցի իրեն, որ աշխատութիւնը խմբագրութեանդ զրկել հաճի, յոյս ունենալով վիեննայի Վանքը իր ճոխ տպագրանով բնաւ ներութիւն չի քաշեր գործին հրատարակութեան համար: Անշուշտ տեսած էք իմ «Թուրքերէնէ փոխառեալ բառերը»³. ուղարկուած աշխատութիւնը միշտ նոյն սեղմ է միայն թէ հայերէն բացատրութեանց դէմ ֆրանսերէն բացատրութիւններ չկան, որով աւելի դիւրանում է տպագրութեան գործը: Ես ալ կ'ըլլայ նոյնպէս 50-60 երես, և ինչպէս Հիւրշման գրած էր ինձ, կրնայ համարուիլ իբր շարունակութիւն իր Armenische Grammatik գրքի. հատորին:

Կը սպասեմ Պետերսբուրգ գրքի-հրատարակութեանը:

ՀԱՄԱՌՕՏ ԵՒ ԲԱՆԴԱՏԱԿԱՆ ԱՆՆԱՐԿ ՄԵՐ ԵՒ ԴՈՅՐ ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՑՈՅՑԵՐՈՒՆ ՎՐԱՑ ԵՒ ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յիսասակ եղիտի մուրգաբեկին. — Մեր Օրացոյցին մէջ աղբակն կը կոչուի Հոգե-
գալստեան յաջորդ կիրակին: Պատահական
չէ որ Հին Ուխտի գերագանց մարգարէին
յիշատակովը վերակսի շարքը սրբոց սո-
ներուն, քառամսեայ ընդհատումէ ետք:

Միւս բոլոր Եկեղեցիները 20 Յուլի-
սին կը կատարեն Հին Ուխտի մեծ օրէնս-
դիր Մովսէսի կողքին դասուելու արժանի
այս մարգարէին յիշատակը: (Յիշել Այլա-
կերպութիւնը ի Թաքոր լեռ): Լատիններ և
այլ Հռովմէականներն տօնը կը հանդի-
սաւորեն Կարմիղոս լեռան կատարին, ուր
Stella Maris (= Մովու Աստղ) կոչուած ե-
կեղեցւոյ մէջ ցոյց կը տրուի քարայրը,
ուր ըստ աւանդութեան ճգնած և հրաշա-
գործած է մեծ սուրբը: Իսկ Յոյներ՝ Բիթ-
ղիէմի կէս ճամբուն վրայ գտնուող և
սուրբին անունը կրող վանքի մը մէջ,
ուր Օգոստոսի առաջին օրը մեծահանգէս

նախատեսակ և յաջորդ օրը հանդիսաւոր
Պատարագ կը մատուցանեն: Այդ վայրը
կը նկատեն հանգրուան մը, ուր սուրբը
գիշերած է Հայֆայէն երկրին հորաւա-
մասը կատարած ճամբորդութեան մը ըն-
թացքին: Թէ՛ Արեւմտեաններ և թէ՛ Արե-
ւելեաններ յողովրդական մեծահանգէս
ցնծութեամբ կը պանծացնեն անոր յիշա-
տակը: Մենք ալ Ս. Եղիա անունով մա-
տուռ մը ունինք Հայֆայի մէջ, ուր նոյն
սուրբին անունը կրող վարժարան մըն ալ
ունէինք մինչև 1948: — Պատահական չէ
նաև որ մեծ այս մարգարէն կը յիշատա-
կենք բացառաբար կիրակի օրով:

Յունաց մօտ այդ կիրակին կը կոչ-
ուի Աւենայն Սրբոց Կիւրակէ: Նմանապէս
Բաղեկեցողան Առաքելոյ է այդ օր, որուն
յաջորդ օրը կը օգտի Առաքելոյ պահքը,
որուն մասին խօսեցանք նախորդ թիւով:
Այդ օր կը վերջանան անոնց Զատիկ հետ

Ներփակեալ զրկած եմ թուղթ մը ի պատասխանի Հ. Պիլէգիլիսեանի և թուղթ
մ'ալ Մեծ. Հ. Գրիգոր Գովրդիկի, և յոյս ունիմ որ կը բարեհաճիք յանձնել իրենց:
Ուղարկելով ամենախոնարհ յարգանքներս

Զեք Ն. Ժ.

Հ. Յ. ԱՃԱՌԵԱՆ

¹ Յուլաց հայերէն ձեռագրաց Նոր-Բայազէթի, Նախ՝ ՀԱ, 1909-1910, 1912-1913, ապա՝ առան-
ձին մեծագիրը 1924, Վիեննա:

² Հր. Աճառեանը երկու առանձին հատորներ ունի Վայոց գրերը վերնագրով, Վիեննա,
1928 և Երևան, 1968. 2րդն աւելի ճիշտ կը լինէր կոչել Վարդ Մաշտոցի, քանի որ այս խն-
դիրն է ուսումնասիրուած: Դրանց նախաբանում նոյնպէս յայտնուած է Գառնեան մրցանա-
կին արժանանալու մասին:

³ Վ. Մետրոպի եւ գրեթէ զիսի պատմութեան աղբիւրներն ու անոնց հիմնադրերն, Բանասէր, Փա-
րիզ, 1907, առանձնատիպ 46 էջ:

⁴ Վարդ Ս. Մետրոպի մասը լոյս չտեսաւ Վերաբարտ ամսագրում:

⁵ Վերոյսկան փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ, ՀԱ, 1947-1950:

⁶ Քուրբեկէ փոխառեալ բառեր հայերէնի մէջ, Վիեննան աղագրական ժողովածուն, Մոս-
կուա, 1902, հատ. Գ:

⁷ Ինքնագրում՝ այսպէս:

⁸ Heinrich Hübschmann, *Armenische Grammatik*, 1897 (Leipzig), 1972 (New York). 2րդ հատորը
լոյս չտեսաւ. դրանում ամփոփուած ու քննուած են գրաբարի պարսկական, ասորական, յա-
նական փոխառութիւնները: Ան-ի աշխատանքն, իբր, պիտի լինէր շարունակութիւնը, իէն
որանում տրուած է Վայո Ոսկիի ժողովրդական լեզուին մէջ մտած իտալերէն և ֆրանսերէն
բառերի ցուցակը:

⁹ Տե՛ս նամ. 7, ծան. 2:

(Գարունակելի՝ 4)

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻՆԱՍԵԱՆ